

Mokra Mokoš na močilu

Latvijska *Zemes māte*, što će reći ‘Majka zemlje’, ali i ‘Majka Zemlja’, javlja se u ruskom, dakle slavenskom, narodnom jeziku kao мать сыра земля ‘majka vlažna zemlja.’¹ Ta je predodžba vrlo prisutna i vrlo prisna u ruskoj pučkoj duhovnosti. Može se reći da je to jedan od njezinih temeljnih doživljaja. Zemlja je tako dubinski vezana s vlagom. U svijetu tih mitskih predočaba jedno je neodvojivo od drugoga. U svjetlu te činjenice dobiva osobito značenje i to što se ime božice poganskih Rusa Мокoшь vrlo uvjerljivom i gotovo očitom etimologijom izvodi od praslavenskoga *močiti* i *moknoti*, što oboje znači ‘vlažiti’, i tako povezuje s praslavenskim pridjevom *mokrъ* jъ ‘mokar’, ‘mokri’ te upućuje i tu na nerazdvojnu vezu s vlagom. Teško je osporiti tu etimologiju. A ako ona stoji, onda se ime slavenske božice *Mokošъ* vrlo uvjerljivo uvrštava u to etimološko gnijezdo. Tada pak *Mokošъ* postaje sinonim za мать сыра земля, ona značenjem svojega imena postaje пани хозяйка na kladencu, pa je kao takva i gazdarica na vratima koju smo upoznali i tako se potpuno uklapa u kontekst baltičkoga i slavenskoga mita kako je ovdje u prethodnim poglavljima uspostavljen.² To pak što se upravo za takvo tumačenje imena *Mokoši* još 1955. odlučio i objavio ga Roman Jakobson, sigurno ne govori protiv njega, kako god samo za sebe još ne jamči njegovu ispravnost. Ali kada se sve skupi u jedno, ono se pokazuje kao vrlo uvjerljivo. Kako sada stvari stoje, ima dosta razloga, kada se raspravlja o Mokoši, polaziti od njega.³

*Majka
vlažna zemlja*

Mokra Mokoš

1 Vidi gore str. 150-151. O tome usp. opširan i izvrstan prikaz Belaj, 2007, 374-389.

2 Vidi gore str. 34-50.

3 Usp. ЭССЯ 19 (1992), 131-134, s.v. *mokošъ*/mokoša, osobito 132.

*Kumir Mokoši
u Kijevu*

Za nas je Мокошь najmjerodavnije potvrđena među bogovima poganskih Rusa. Tu je potpuno autentično vrelo prvoga reda stari ruski ljetopis (Повесть временных лет). U njem je zabilježeno da je knez Vladimir godine 980. pokušao vjerski učvrstiti svoju državu svjesnom obnovom i osnaženjem ruskoga poganstva. Pred svojim dvorom na kijevskoj Gori nad Dnjeprom postavio je na humu kumire ruskih bogova. Ljetopis bilježi o tome uz navedenu godinu ovo:

[1] **И нача кнѣжити Володимеръ въ Киевѣ единѣ, и постави кумиры на хълмѣ, вѣнѣ двора теремнаго – Перуна древяна, а главу его сѣребряну, а вусъ златъ, и Хърса и Даждьбога и Стрибога и Сѣмарьгла и Мокошь. И жъряху имъ, наричюще я богы, и привожаху сыны своя и дѣщери, и жъряху бѣсомъ, и осквѣрняху землю требами своими: и осквѣрнися крѣвьми земля Русьская и хълмъ тѣ.**

Шахматов 95

– »I poče Vladimir knežiti u Kijevu kao jedini, i postavi kumire na humu izvan dvora s visokom palačom: Peruna drvena, glavu mu srebrnu, a brk zlatan, i Hrsa i Daždoga i Striboga i Sjemargla i Mokoš. I prinosili su im žrtve nazivajući ih bogovima i dovodili su sinove svoje i kćeri, i prinosili su ih kao žrtve bijesovima, i oskvrnjivali su zemlju žrtvama svojim: i oskvrnula se krvlju zemlja Ruska i hum taj.«

Tako kršćanski ljetopisac, kijevski monah u službi kneza kršćanima, opisuje pokušaj kneza Vladimira, tada još nekrštenoga, da osnaži vjeru pradjedova i tako učvrsti svoju vlast za koju se u dinastičkim sukobima bio teško izborio.

*Mokoš jedina
božica na gori*

Vladimir je na humu izvan dvora okupio djedovske bogove. Svi su muški, samo je jedno žensko: boginja *Mokoš*. Ljetopisac je još blizu vremenu o kojem piše i dobro je obaviješten o zbivanju o kojem izvješćuje. Dobro zna koje je bogove odabrao knez Vladimir da im postavi kumire na obnovljenom svetištu, a i niz u kojem ih nabraja ne će biti da je tek slučajan i nadahnut samo njegovim gnjušanjem nad gadosti poganstva. U tom nizanju ima reda i valja pretpostaviti da je ono automatski preuzeto iz tradicije koju, inače, monah ljetopisac odlučno

odbacuje. Prvo mjesto dobio je *Perunъ*, a posljednje *Mokošъ*. Ta su dva mjesta, zna se, istaknuta, pa su tako taj bog i ta božica osobito obilježeni, a time što su njih dvoje osobito obilježeni, oni su i povezani. Kada se tako gleda, *Perunъ* tu stoji s *Mokoši*, oni su par, *Perunъ* joj je muž, *Mokošъ* njemu žena. Za ostale muške bogove jednim dijelom znamo da su praslavenski (*Dažъbogъ* i *Stribog*), dijelom su vjerojatno samo ruski i možda stranoga podrijetla (НѢгъсѣ и СѢмарьгль). O njima znamo malo ili ništa, a do sada nije pošlo za rukom u usmenoj književnosti narodā slavenskoga jezika ući u trag ulomcima obrednih tekstova u kojima se kazuju mitovi o njima. Stoga ih je ovakvo istraživanje za sada moralo ostavljati po strani. A bogovi kojih je kumire knez Vladimir postavio na humu izvan dvora poredani su po jasnom načelu: *Perunъ* & ostali muški bogovi & *Mokošъ*.⁴ Da to nije slučajno, pokazuju druga, mlađa vrela.

*Perun prvi,
Mokoš
posljednja*

*Perun i Mokoš
su par*

Obnova ruskoga poganstva nije zadovoljila kneza. Već 988., pošto je proteklo samo osam godina, odlučio je pokrstiti se i svojoj je državi željeznom šakom nametnuo grčko pravoslavlje kakvo se obdržavalo u bizantskim gradovima na Krimu. Odande je preuzeo i nauk vjere, i liturgiju i zametke crkvene organizacije. Uspostavila se pravoslavna Rusija. Bio je to mudar potez, na veliku korist Rusiji i ruskom narodu. Mi bismo, dakako, mnogo više znali o staroj slavenskoj vjeri da je Rusija pokrštena kasnije, kao baltičke zemlje.

*Pravoslavna
Rusija*

Kad je Vladimir, došavši kao kršćanin u Kijev, rušio kumire ruskih bogova, oborio je i Mokoš. Tako se čita u njegovu proložnom žiću:

*Oboren kumir
Mokoši*

[2] и пришедѣ въ Кыевъ, изби вси идолы, Перуна, Хурса,
Дажьбога и Мокошь и прочая кумиры

Mansikka 140

– »i došavši u Kijev, razbio je sve idole, Peruna, Hrsa, Dažboga i Mokoš i druge kumire.«

4 Usp. Иванов – Топоров, 1965, 18-20, 25-29 i 1983, 178-179. Među muškim bogovima kojima je knez Vladimir postavio kumire na humu kraj svojega dvora nema Volosa. To pokazuje samo da je ljetopisac bio dobro obaviješten. Znamo, naime, da u Kijevu Volosov kumir nije stajao na Gori, nego pod njom, u Podolu, na vodi, na rijeci Počajni. Tamo mu je, kako znamo, bilo mjesto. Usp. Katičić, 2008a, 191-193.

Tu je nabranje jednako ustrojeno, što potvrđuje da se radi o ustaljenoj i preuzetoj tradiciji.

*Vjera u Mokoš
je ostala*

No time što je Mokošin kumir oboren, vjerovanje u nju nije bilo iščupano iz duša ruskoga puka. Uslijedila su duga stoljeća dvojevjerja – i sam taj izraz (Двоеверие) potječe iz srednjovjekovne ruske crkvene književnosti – u kojem su ljudi bili službeno kršćani, živjeli su javno kao pastva svojih paroha i vladika, a ispotaje su i dalje zadržavali vjerovanja, pa i vršili obrede stare vjere svojih pradjedova. To je jako uznemirivalo rusku crkvu, pa nam se tako očuvala bogata poučna književnost protiv poganskih prežitaka u ruskom kršćanstvu. Iz tih se spisa saznaje da je vjera u Mokoš dugo ostajala živa, osobito na sjeveru i sjeverozapadu Rusije. Na tu se božicu žestoko obaraju takvi protupoganski spisi sve do najmlađih. U Rusiji su žene kršćanke usrdno i uporno štovale Mokoš.

*Isti princip
nizanja*

I u tim poučnim propovijedima protiv zaostalih poganskih vjerovanja, nastalim u mlađe doba, susreće se jednako nizanje. Tako u razmjerno starom spisu koji je pod naslovom: Слово нѣкогo христoлюбца и ревнителя по правој вѣрѣ – *Slovo nekojega kristoljupca i revnitelja za pravu vjeru* u mnogim rukopisnim redakcijama došao do nas. U njem se čita:

[3] тако и се крeстѣянинѣ, не мога терпѣти крeстѣянѣ
двоѣрно живущих, вѣрующих в Перуна и Хорса и въ
Мокошь и в Сима и въ Рѣгла и в вилы ...

Mansikka 149

– »Tako i to, kršćanin ne mogući trpjeti kršćane koji žive dvojevno, vjeruju u Peruna i Hrsa i u Mokoš i u Sima i u Rgla i u vile ...«

*Tradicija
se polako
razgrađuje*

Tu je nizanje jednako, tradicija je još prisutna, ali se s protjecanjem vremena i gubitkom ugleda počela pomalo razgrađivati. Bog Sjemargl tu je rastavljen, postala su dvojica, i takav se našao iza Mokoši. A bogovi su se tu našli u istom redu s vilama, premda su to natprirodna bića nižega statusa od bogova. Jasno se vidi kako se stari sustav vjerskih predočaba počeo rastvarati.

U jednoj od rukopisnih verzija istoga Slova čita se i ovo:

- [4] ... того ради не подобаетъ крестьяномъ игрѣ бѣсовскихъ играти, иже есть плясаніе, гудба, пѣсни бѣсовскіи и жертва идольская, иже молятся подѣ овиномъ огневи и виламъ и Мокоши и Симу, Реглу и Перуну и Волосу, скотью богу, Роду и Рожаницамъ и всѣмъ тѣмъ, иже суть имъ подобни.

Mansikka 151.

– »... toga radi ne priliči se kršćanima igrati bijesovske igre, što je plesanje, svirka, pjesme bijesovske i žrtva idolima, što se mole pod sušarom za žito ognju i vilama i Mokoši i Semu i Reglu i Perunu i Volosu, stočjem bogu, Rodu i Rođenicama i svima onima koji su im slični.«

I tu je Mokoš suprotstavljena muškim bogovima, ali tako što stoji na početku niza u kojem se nabrajaju. No čvrst sustav starih vjerskih predočaba i tu se očitio počeo rastvarati. Oganj i vile spominju se prije bogova, a osnovni obrazac: *Mokoš & Perun & ostali muški bogovi*, koji čuva predaju i na drugi način izdvaja Mokoš i Peruna i pridružuje ih jedno drugomu još se raspoznaje, ali je već ozbiljno narušen. Volos je pak tomu nizu pridodan samo u ovoj rukopisnoj verziji *Slova*. To je mlado izopačenje.

O tome kako je u ruskom dvojevjerju bio snažan i utjecajan kult Mokoši govori crkveni spis protiv poganskih vjerovanja što se uporno održavaju, a do nas je došao u pergamentnom rukopisu iz 14. stoljeća koji se čuva u Moskovskoj sinodalnoj biblioteci pod brojem 954. Tamo na listu 33 verso stoji:

- [5] ... и Мокошѣ и да ище ся не явѣ молятъ, да отаи призываюче идоломольцѣ бабы, то же творят не токмо худіи людіе, нѣ и богатыхъ мужии жены.

Mansikka 155-156.

– »... i Mokoši i još se ne mole javno, nego potajno pozivaju babe koje se mole idolima, a to rade ne samo siromašni ljudi, nego i žene bogatih muževa.«

Mlada verzija istoga nabrajanja

Sustav ozbiljno narušen

Tajne molitve Mokoši

*Mokošine
svećenice*

Tu se saznaje da su postojale čak i potajne svećenice (идоломольца́ бабы). A dvojevjerje je, kako se vidi, još dugo sezalo i do u više društvene slojeve. Kult Mokoši bio je ispotaje živ i ostajao je to dokle god su se pisali i prepisivali poučni crkveni spisi protiv ostataka poganskih vjerovanja.⁵

Folklor

Sva vrela o poganskoj božici Mokoši pripadaju ruskoj srednjovjekovnoj književnosti. Ono što se iz njih saznaje o njoj pouzdano je i vrlo vrijedno, ali, i kao kad se radi o drugim božanskim likovima ruskoga poganstva, ostaje oskudno. Malo bi se znalo o toj božici da nema podataka koji se crpu iz istočnoslavenskog folklora i njegova jezika. Mokoš, pod tim svojim imenom ili pod preinačenim, ali prepoznatljivim, javlja se kao natprirodni lik u istočnoslavenskim narodnim vjerovanjima.

Mokoša

Najviše je vjerovanja o Mokoši ostalo na sjeveru i sjeverozapadu Rusije, tamo gdje je nastalo i najviše nama očuvanih spisa crkvenih učitelja koji se obaraju na potajni i usrdni njezin kult. U Čerepovickom kotaru zabilježeno je vjerovanje o nečistom duhu koji se zamišljao kao žena, a ime joj je bilo Мокоша́. Živjela je u izbi, ali nije pripadala kategoriji »domaćih«, kućnih duhova (домовые). O njoj su izričito rekli: не домовиха. Opisivali su ju kao ženu s velikom glavom i dugim rukama. Mokoša rado noću prede kudjelju, ako žene nad njom kad ju ostavljaju nisu izgovorile molitvu. Odatle uzrečica: не оставляй кужля, а то Мокоша опрядет – »ne ostavljaj kudjelju, isprest će ju Mokoša«. ⁶

Mokuša

U Olonjeckoj guberniji postojalo je u nizu mjesta vjerovanje po kojem za velikoga posta Мокуша obilazi kuće i uznemiruje žene koje u njima predu. Ako prelje zadrijemaju, a vreteno se vrti, govore da je Mokuša prela za njih. Tamo se uobičajilo kada se strigu ovce stavljati u škare po pramen vune koji se shvaća kao žrtva Mokuši. Kad se neostrižene ovce stanu linjati, govorili su: Ой, Мокуша стрижет овец – »Ој Мokuša striже овце«. Та Мокуша zove se u onim krajevima

5 Усп. Иванов – Топоров, 1965, 19-31 i 1983, 178-181.

6 Усп. Иванов – Топоров, 1983, 182.

i Макуша. Nje se žene boje. One poznaju da je ona prisutna u prostoriји po krčanju vretena i po tome što se ovčja vuna satire. Strah od Mokoši povezan je, očevidno, s nizom zabrana na području na kojem ona djeluje. Osobito se odnose na pređu.

Makuša

Ovamo ide i мокруха, riječ kojom se u nekim ruskim govorima naziva nadnaravno žensko biće, vlažno, za kojim gdje sjedne mjesto ostaje mokro. Osobito rado prede. Nije teško u tome prepoznati Mokoš. To potvrđuje etimološko tumačenje njezina imena. Pomišlja se čak da bi tu u igri mogla biti pučka etimologija, paretimologija dakle, koja je u ovom slučaju pogodila pravu. Toliko je ime božice Mokoši bilo etimološki prozirno.

Mokruha

U ukrajinskoj narodnoj predaji Mokoši pod njezinim imenom danas više nema traga. No da joj je ona nekada pripadala, o tome svjedoči epska pjesma koja je do nas došla na osobit način. Objavljena je 1856. s naznakom da je zapisana u selu Krasilovka Kozeleckoga kotara od osamdesetgodišnje starice. Tu se spominje Мокошь i uz nju, kao glavna osoba, бог наш Посвистач, za kojega se onda kaže da je Бог настоящий 'istinski Bog', i onda još, pretjerujući u nastojanju oko uvjerljivosti, Бог хрестиянскій 'Bog kršćanski', što očito nije tako. Bog Posvistač vlada vjetrovima. U pjesmi mu se prigovara što nije stišao oluje (бури втишив) pa je tako potopio (потопив) naše brodovlje (наши корабли). Od njega je, dakle *utiha*, kako naši pomorci praslavenskom riječi kažu ono za što se poslije udomaćilo talijansko *bonazza*. Pita ga se je li se on to umjesto da stišava bure zabavljao s Mokoši (в Мокоши гулял).⁷

Mokoš

i Posvistač

To pokazuje da je Posvistač bog vjetrova. S time je potpuno u skladu značenje njegova imena: посвистать 'zazviždати', 'zafučkати'. On je po tome bog zviždanja vjetra. Vjetar je njegov zvižduk. To je njegovo ime po tome epikleza, osamostaljeni kulturni zaziv. Njime se pokazuje da se poznaje njegova skrovita narav, a to je vrlo važno za učinkovitost obrednoga teksta.

Vjetar zviždi

⁷ Усп. Кулиш, 1856, 171.

Kao i za vijest o bjeloruskom običaju, obredu dočekivanja proljetnog dolaska mladoga boga Jarila, pojavile su se sumnje i u autentičnost zapisa te ukrajinske epske pjesme. Oboje potječe iz vremena kad se narodoznanstvo u Rusa još nije bilo konstituiralo kao kritička znanost. No isto kao i tamo mlađa su i podrobnija istraživanja pobila tu sumnju.⁸ Motiv pravoga i nepravoga boga posve je autentičan kada se radi o Mokoši, a i glagol *втишити* svjedoči o autentičnosti te predaje. Pokazuje to ruska poslovice: *Бог не Makeš, чем-нибудь да потешит* – »Bog nije Makeš (tj. Mokoš) da bilo čime ugodi«. Ocrta se tako temeljni obredni tekst: *Мokošъ тешитъ* – »Mokoš razveseljuje« naprama suzvučnomu: *Posvistačъ тишитъ* – »Posvistač stišava«. Odatle proizlazi izreka: *Мokoš jestъ тиha*. Njezina je *тишина*. A Posvistačeva je *utiha*, kad on tako hoće. Inače zviždi.

Može se dakle s pouzdanjem polaziti od toga da je taj stari zapis ukrajinskoga epа autentičan. Vijest o bogovima Posvistaču i Mokoši valja uzeti vrlo ozbiljno.⁹ To više što se u mlađim popisima ruskih poganskih bogova taj bog susreće pod lagano izmijenjenim, ali dobro prepoznatljivim imenom. Tako se u *Gustinskom ljetopisu*, ukrajinskom ljetopisnom svodu s kraja 16. i početka 17. stoljeća, u poglavlju *О идолах Руских* javlja kao Позвизд. Taj ljetopis pripovijeda nabrajajući ruske bogove:

[6] Третий Позвизд, Ляхи его нарицаху Похвист, сего верили быти бога аеру, си ест воздуху, а инии погоды и непогоды, инии его вихром нарицаху. и сему Позвизду, или вихру, яко Богу кланяющеся моляхуся.

– »Treći je Pozvизd, Poljaci su ga nazivali Pohvist, za njega su vjerovali da je bog аера, то jest zraka, а други да је бог лијепога и ружног времена, други су га звали вихором. I тому Позвизду или вихору кланjali су се као бoгу и molili су му се.«

To se potpuno slaže s onim što nam казује ukrajinska epska pjesma. Takva boga se doista može pitati зашто nije učinio utihu, nego

8 Usp. Иванов – Топоров, 1983, 182-183; Катиčić, 2010, 89-94.

9 Usp. Иванов – Топоров, 1983, 183.

je dopustio da se potopi »naše brodovlje«. A bog *Posvistač*, *Posvist*, *Pohvist*, koji je i *vihor*, nije samo potvrđen na pograničju istočnoga i zapadnog slavenskoga jezičnog područja, potvrđen je i na južnom. O tome svjedoči ime mjesta u sjeverozapadnoj Bosni *Podzvizd*, nedaleko od Velike Kladuše. I u njem je prisutan *zvizd*, a to će reći *zvižduk*.¹⁰ Vjetra, dakako. Pokazuje se tako vrlo jasno da je to praslavenski bog *Po(d)gvizdž*. On je i *vihorž*. A vjetar prati gromovnika, njegov je atribut.¹¹ Bog *Po(d)gvizdž* ne će dakle biti nego hipostazirana epikleza, osamostaljen kulturni zaziv, boga Peruna. *Posvistač* i *Mokoš* upravo su *Perun* i *Mokoš*, onako kako se u latvijskoj daini supostavljaju i suprotstavljaju *Dievs* 'Bog' i *Laimē* *Sudenica*.¹² Oni i nisu drugo nego to dvoje.

*Podzvizd
u Bosni*

*Podzvizd
je vihor*

*Perunova
epikleza*

Gustinski ljetopis svojim poglavljem o poganskim ruskim bogovima doista potvrđuje autentičnost neobičnoga ukrajinskog zapisa s polovice 19. stoljeća. No potvrđuje još i više. Nabranje ruskih poganskih bogova nastavlja se u njem ovako:

[7] Четвертыи Ладо ... сего верили быти богом женитбы, утешения и всякого благополучия, якоже Еллины Бакхуса; сему жертвы приношаху хотящи женитися, дабы его помощью брак добрый и любовный был. Сего Ладона, беса, по некаких странах, и доньне на крестинах и на брацех величают, поюще своя некия песни, и руками о руки или о столи плещуще. Ладо, Ладо, преплетающе песни своя, многожды поминают.

Lado

– »Četvrti je Lado ... za njega su vjerovali da je bog ženidbe, zadovoljstva i svake dobrobiti, kao Heleni za Bakha; njemu su prinosisli žrtve koji su se htjeli ženiti da bi uz njegovu pomoć brak bio dobar i u ljubavi. Toga Ladona, bijesa, na nekim stranama i do sadašnjega vremena veličaju na krštenjima i na svadbama, pjevajući neke svoje pjesme i plješćući rukama o ruke ili o stolove. Lado, Lado, prepletajući svoje pjesme, mnogo puta spominju.«

10 Usp. Skok 3 (1973), 667, s.v. *zvizd*.

11 Usp. Katičić, 2008a, 41, 44-45, 247-252.

12 Vidi gore str. 55-56.

Tu se javlja slavenski bog Lado i vrlo mu se razgovjetno spominju funkcija i kult. Božanstvo što u ovom nabranjanju stoji do Posvista ne samo da nije Mokoš, nego nije ni žensko. Sam bog Lado zadaje ozbiljna pitanja i nije lako uvrstiti ga na pravo mjesto među slavenskim bogovima, a nemoguće je i proglasiti ga izmišljenim i tako ga isključiti iz razmatranja.¹³ No ovdje se ne će raspravljati ta pitanja. Bog Lado i nedoumice vezane za nj nisu predmet ovoga razlaganja. To je velika tema za sebe. Ovdje će biti dosta uočiti da je u nastavku nabranjanja kad se radi o bogu Lado, kao neodvojiv dio njegove funkcije navedeno

Lado utješuje утешение 'zadovoljstvo' koje kao bog ženidbe podaruje onima što mu se klanjaju i mole. Tu je dakle do Posvista ipak ono *Мокoшъ тѣшитъ* – »Mokoš razveseljuje«, što je njezino, isto onako kako su zvižduk, ali i utiha, kako već hoće, njegovi. Mokoš je ovdje, dakle, ipak prisutna onom predajom svetoga obrednog teksta koji je ostavio traga u poslovi: Бог не Макешъ, чем–нибудъ да потешит – »Bog nije Makeš (tj. Mokoš) da ugodu bilo čime«. Na taj način su i u *Gustinskom ljetopisu* Posvist i Mokoš ipak jedno uz drugo kao u ukrajinskoj epskoj pjesmi. A uz утешение veže se sve područje ljubavi i braka, pa se tako pokazuje da je i to sfera božice Mokoši.

Ljubav i brak

Ukrajinska vrela još mlađa od *Gustinskog ljetopisa* ponavljaju onim što u njima stoji o ruskim poganskim bogovima gotovo do u podrobnosti isto kazivanje. Ne donose nam nove podatke, ali svjedoče o tome koliko se ta tradicija doboko usjekla u povijesno pamćenje. A Lado je u tim nabranjanjima zamijenio Mokoš. Kako god ta tvrdnja iznenađuje, može se izreći s dosta pouzdanja. Tragovi su usmene predaje tu oskudni, ali su unatoč tomu ostali čitljivi. A ona je po tome božica ljubavi i braka. I stari crkveni pisci, monasi, i mlađi istraživači uspoređuju ju prigodimice i više ili manje oprezno s helenskom Afroditom i sa staroistočnom, feničkom i biblijskom, Astartom, mezopotamskom božicom Ištar. Ona bi dakle bila ne samo Božica Majka, nego i božica spolnosti.

*Afrodita
i Astarta*

13 Usp. o tome bogu Belaj, 2007, 295-304. On se ne osvrće na *Gustinski ljetopis* i druga još mlađa ukrajinska vrela. Vidi o tome i ЭССЯ 14 (1987), s.v. *lada*.

S time u vezi osobito je zanimljiv jedan slabo uočavani podatak ruske dijalektološke leksikografije. U govorima Podmoskovlja мoкoсья значи 'laka žena'. O tome veli kazivačica: Таких у нас нимногъ былъ и звали их или мoкoсьями или пѣтасѣкухами (А. Ф. Иванова, Словарь говоров Подмосковья, Москва 1969., 267) – »Takvih u nas nije bilo mnogo i zvali su ih ili мoкoсья ili пѣтасѣкуха«. Nema sumnje da je мoкoсья ponešto izmijenjen oblik imena božice Мокошь. То више што је у Poljesju zabilježeno ukrajinsko мoкoс 'podvodna livada'. I то је, dakako, etimološki vezano uz praslavensko *močiti, mokošti*, oboje 'vlažiti', a tako onda i s pridjevom *mokrъ jъ* 'mokr', 'mokri'. То је dubletni glasovni lik uz Мокошь. А мoкoсья као riječ за 'laka žena' bolje se razumije u svjetlu druge ruske pučke riječi, upravo prijekorne karakterizacije, koja glasi мoкpoхвoсткa 'mokrorepka', a označuje ženu koja је stalno на ulici, на трговима или по туђим кућама. Mokrina је тако у жена знак за neurednost.¹⁴ Obilježe »mokra«, pripisano жени, približava се у ruskom narodnom govoru i shvaćanju jako bliskom kajkavskom »musava«. То је пак и vrlo близу prigovoru neurednoga spolnog ponašanja. Тако је онда lako разумјети пучко podmoskovsko мoкoсья 'laka žena'.

Laka žena

Musava žena

Tu је Mokoš shvaćena negativno, njezina erotičnost odudara od zacrtanoga idealnog spolnog ponašanja. То će biti u vezi s time što се она nevjernica, svojem мужу, bogu Perunu, iznevjerila s njegovim protivnikom, bogom Velesom, а Perun ju је за kaznu protjerao s gore u моčвару, s neба на земљу и lišio položaja božice i svoje supruge.¹⁵

Nevjernica

¹⁴ Usp. ЭССЯ 19 (1992), 130, s.v. *mokosъ*.

¹⁵ Usp. Иванов – Топоров, 1983, 185. Tu је potrebno dodati jedno objašnjenje. Iz teksta što су do нас došli u usmenoj predaji jasno proizlazi да је Mokoš povezana s Perunom, suprotstavljena njemu i sparena s njim, ali да је povezana i s Velesom, i s njim također sparena. Riječima obrednoga kazivanja mita: она је i *Peryнь* i *Vela*. То се doista može valjano tumačiti tako да је она nevjernica (vidi dolje str. 212-213 i 220), kako god pri tome ostaje otvorenim pitanje nije li она као *Vela*, као žensko, možda upravo najprvotniji lik Perunova protivnika i ujedno, možda, njegova žena. Kako god privlačiva, pa i uzbudljiva bila та pitanja, на njih за сада нема valjano utemeljena odgovora, па се о njima ovdje не će niti raspravljati. Zato треба jasno reći nešto drugo: То да се Mokoš као Perinj, žena gromovnika Peruna, велика božica Majka, мать сыра земля, iznevjerila svojem мужу s njegovim protivnikom, bogom Velesom, па ju је муж за то strogo kaznio, lišio ju položaja božice i supruge i protjerao s neба на земљу, то тако pišu

*Neugodan
ženski bijes*

Takva je svrgnuta Mokoš samo još neugodan ženski bijes, kao kakva se susreće u istočnoslavenskom narodnom vjerovanju.¹⁶ O tome svjedoče i značenja koje je njezino ime dobilo kao riječ u dijalektima ruskoga narodnog jezika. Tako u govorima novgorodskoga kraja riječ *мокош* ili *мокуш* označuje neku nečistu silu, a u jaroslavskim govorima zabilježena je riječ *мокоша* u značenju 'brižan čovjek koji mnogo trčkara'.

*Božica Mokoš
praslavenska je
i sveslavenska*

Sve što se ovdje moglo reći o Mokoši zasnovano je samo na istočnoslavenskoj predaji, pismenoj i usmenoj. Ipak se sasvim pouzdano može reći da je božica *Mokošb* bila praslavenska i da su tragovi uspomene na nju sveslavenski. Tako se u literaturi navodi kako se u slovenskoj bajki susreće *Mokoška*, čarobnica, koja jako podsjeća na one ruske svećenice stare vjere (*идоломольца́ бабы*) što su ih pozivale žene kršćanke koje su ispotaje štovale Mokoš i molile joj se. No vjerodostojnost je toga slovenskog etnografskog podatka vrlo upitna¹⁷

Mjesna imena

Bitni su podatci koji se o božici Mokoš dobivaju po mjesnim imenima. Jedino oni dokazuju da je ona izvorno bila praslavenska i sveslavenska. U svim je slavenskim predjelima dosta mjesnih imena koja se mogu dovesti u vezu s njom. Pitanje je samo koliko nam toga obilnoga materijala čuva sjećanje na ime te božice, a koliko je tvoreno istim jezičnim elementima kao i njezino ime. I mjesna imena mogu, bez obzira na božicu, govoriti o mokrini i vlazi. Niti je moguće, niti ima smisla nabrajati ovdje sve to. Dosta će biti ilustracije radi navesti nešto karakterističnih primjera.

Ivanov i Toporov na ovdje citiranom mjestu i na drugim. No protivno onomu što je kod njih obično ne pozivaju se pri tome na tekstovnu predaju koja bi potvrđivala takav mitski motiv. A ja nisam bio sposoban u drugim njihovim publikacijama naći da igdje konkretno upućuju na takve tekstove. Cijeneći vrlo visoko njihov znanstveni prinos rekonstrukciji praslavenskih tekstova, slijedim ih gore i u tome, ali ne mogu pred čitateljima prešutjeti svoju nemoć da utvrdim njihovu argumentaciju niti sakriti nelagodu od toga što u ovom jedinom slučaju iznosim rekonstruirano praslavensko mitsko kazivanje, a da sâm, osobno, nisam provjerio vrela i argumentaciju na kojima je ta rekonstrukcija zasnovana. Lakše mi je jedino od toga što ono što sigurno znamo nije daleko od te rekonstrukcije koju silom okolnosti donosim na vjeru. Na vjeru ne bilo komu, nego V. V. Ivanovu i V. N. Toporovu! Bez njihova prinosa »rekonstrukciji Mokoši« ne bih mogao napisati ovo poglavlje. No i tako, valja ostati na kritičkom oprezu.

16 Vidi gore str. 204-205.

17 Иванов – Топоров, 1983, 185; Belaj, 2007, 382.

Na ruskom prostoru ti su toponimi najgušće raspoređeni na sjeveru i sjeverozapadu, upravo tamo gdje se degradirani kult Mokoši najdulje držao. Takva su imena Мокóшево (livada, strnište), u zapisu iz 1545. Мокушиха (nova njiva) i u zapisu iz 1551. Мокошина (selo), Макуши i bjeloruski Мокша балота, Мокіш i mnoga druga.

Ruski prostor

Dosta je primjera i sa zapadnoslavenskog prostora. Takve su potvrde češki: *Mokošín, Mokošák, Mokošín Vrch*, poljski *Mokoszyn, Mokosznic, Mokos, Mokosko* i dr. Lužičko *Mococize* (< *Mokošitji), *Mockschiez*, polabski *Muuks* i dr.

Zapadnoslavenski prostor

U južnih Slavena posebno se ističe ime naselja *Mokošica* na Rijeci Dubrovačkoj, koja je u strogo kršćanskoj sredini do danas očuvala ime poganske božice. To pak što se tomu nije poklanjala veća pozornost živo svjedoči o dubokoj demoralizaciji koja je bila zavladała pri proučavanju stare slavenske vjere.¹⁸ Tragova imena božice Mokoš ima na južnoslavenskom prostoru još. U istočnoj Hercegovini na Popovu polju ponad sela Ravno diže se brdo *Mukušina*. Južno od Mostara leži brdo *Mukoša*, a u samome se Mostaru dio grada (donedavna Bulevar Revolucije) također zove *Mukoša*. U Ramskoj kotlini jedna uzvisina kod Maloga vrha zove se *Mukoš*. U Prekmurju u Sloveniji teče potok koji se zove *Mokoš*, a *Mokos* je mjesto u Hrvatskoj kod Zagreba.¹⁹ Primorska kosa Mosora, koja se nad Postranom i Žrnovnicom zove *Perun*, od Dugoga Rata do Prika na ušću Cetine zove se *Mošnica*. Iznad Duća se pak spominje gorski vrhunac *Moščica*. U Banovini spomenut je grad *Mogoš*.²⁰ Nije moguće tu ne pomišljati na ime božice Mokoši. To je kao da *Perun* i *Mokoš*, muž i žena, dijele tu primorsku kosu.

Južnoslavenski prostor

Perun i Mokoš dijele primorsku kosu Mosora

Nema dvojbe, ime Mokoši dobro je potvrđeno i u toponimiji južnoslavenskoga prostora. Stoga nam baš mjesna imena dokazuju da je božica *Mokoš* bila i praslavenska i sveslavenska, kako god su vijesti o njoj najobilnije sačuvane i uspomena u narodnom vjerovanju ostala daleko najživlja kod istočnih Slavena.

Mjesna imena posvjedočuju Mokoš svugdje po slavenskom svijetu

18 Usp. Katičić, 2008a, 11-17.

19 Usp. Filipović, 1961, 396; Belaj, 2007, 382. Usp. tu valja spomenuti da se *Mokoš* i *Mokos* susreću u Hrvatskoj kao prezimena.

20 Usp. *Veliki atlas Hrvatske*, 2002, karta 161; Škobalj 1970, 97; Katičić, 2008a, 299.

Mokoš na gori

Iz toponomastičkih potvrda božice Mokoši razabire se jedna zanimljiva različitost. Po svjedočanstvu toponimije Mokoš se veže uz gore i njihove vrhove. Osobito je dobar primjer za to češki toponim *Mokošín Vrch*. Kao što je bog *Perunъ* na gori, tako je i Mokoš. Ona mu je po svojem božanskom statusu potpuno ravnopravna.²¹ *Mokoš* je tako upravo *Perynъ*. Time se jasno pokazuje da je gromovniku žena. Zanimljiva je misao Ivanova i Toporova da mu je možda majka, onako kako je u nordijskoj mitologiji božica *Fjorgyn* majka boga gromovnika. Pozivaju se pri tome na latinski izraz *petra genetrix* – »stijena roditeljica.²² Vrlo je od toga različito kad se susreću, suprotstavljeni jedni drugima toponimi poput *Перунова гора* i *Мокосево болото* ‘Mokošino blato’. Naprama *Perunu* i njegovoj gori imamo tu Mokoš i njezinu močvarnu niznu. Tu je njihov položaj različit i suprotstavljen.

Mokošino
blato

Perkūnova
gora,
Laumina gora

Baltički toponimi pokazuju posve podudarne predodžbe o tim božanskim bićima. Tako se susreću mjesna imena *Perkūno kalnas*, *Perkūnkālnis* ‘Perkunova gora’ i *Laumēs kalnas*, *Laumiakālnis* ‘Laumina gora’. *Laumē* je u litavskom narodnom vjerovanju natprirodno žensko biće, jednako kao i *Laimē* jedno od uobličjenja božice po mnogim svojstvima podudarne sa slavenskom Mokoši, pa još i po više njih nego *Laimē*. Uz *Lauminu* goru javljaju se međutim i *Laumēs bala* ‘Laumino blato’, *Laumupis* ‘Laumina rijeka’ i *Laumēs dauba* ‘Laumin klanac ili spilja’. Nema dvojbe da se tu radi o suvislim i dosljedno razrađenim baltoslavenskim vjerskim predodžbama.

Razvjenčana
božica

Ivanov i Toporov misle da se tu očituje razlika između dva razdoblja mitskoga zbivanja. Mokoš na gori božica je u punom dostojanstvu priznate *Perunove* žene. Mokoš u blatu i jami »razvjenčana« je bivša božica, strašno kažnjena za svoj prijestup, prognana s neba

21 Izvrсни primjeri za to jesu uzvisine *Probn* < *Perunъ* i *Muoks* < *Mokošb* u okružju Stralsund na sjeveru Njemačke pri Baltičkom moru (usp. Witkowiaki 1970, 369-370) i u Doljnoj Austriji na izvorištu rijeke Erlafe dvije planine Ötscher < *Očan*, u slovenskom je to ‘stariji oženjen muškarac’, ‘kum’, i odmah kraj nje *Muhmenalpe* ‘Tetkina planina’ (Holzer, 2001, 78-83). Tu su pokršteni Slaveni radi mira u kući svoje pradjedovske bogove prozvali kao da su članovi obitelji. Tako su i dalje mogli govoriti o njima. Lako je zamisliti kako bi pri tome namignuli.

22 Usp. Иванов – Топоров, 1983, 191.

na zemlju, lišena božanskog i supružanskog statusa.²³ Međutim, ovdje su već navođene potvrde iz latvijske, dakle baltičke, tradicije koji ostavljaju drukčiji dojam (vidi gore 59-61). Tamo se sasvim izričito govori kako se suđenica *Laimė* po svojoj volji spušta u dol na močvarnu vodu i penje na goru, gdje joj je prijestolje. Nigdje nema nikakve naznake da se pri tome radi o kazni i svrgavanju. Zato treba domišljato tumačenje Ivanova i Toporova tu uzeti s rezervom i oprezom. U toponimiji, reklo bi se, nema traga detronizaciji božice koja je kao *Mokošb* uosobljena u Slavena, a kao *Laumė* i *Laimė* dva puta različito uosobljena u Balta. A što je Mokoš u istočnih Slavena ostala u narodnom vjerovanju prisutna kao demonska sila, kao neugodan ženski *běs*, prije će biti degradacija poganskoga božanstva u kršćansko doba, nego gromovnikova kazna nevjernici. I veliki bog Veles postao je u kršćanstvu mali šumski bijes (леший).²⁴

Kao i drugi slavenski bogovi i *Mokošb* je dobila svoju *interpretatio christiana*. I njezin se kult poslije pokrštenja nastavio kao kršćanski svetački, pa se i odatle saznaje nešto o njoj. Božicu je Mokoš zamijenila sv. Petka Paraskeva, u istočnih Slavena Пятница. Njezin su kult živo njegovale žene i on mnogo govori o naravi i kultu božice Mokoši, prototipu te sveticice kako ju štiju Slaveni pripadnici Istočne crkve.

Sveta Paraskeva nije povijesna osoba, nego je uosobljenje židovskoga i kršćanskog sakralnoga pojma. Kao što je sveta Sofija uosobljena Božja Mudrost (grčki Σοφία), a sveta Nedjelja uosobljen Dan Gospodnji (grčki Κυριακή), pa se obje štiju kao sveticice i po njima se pri krštenju nadijevaju ženskoj djeci imena, tako je i Dan Priprave pred slavljenje židovske Subote (Šabat) (grčki Παρασκευή 'Priprava') uosobljen kao svetica, sv. Paraskeva, i daje se ženskoj djeci na krštenju kao ime. Kako je pak dan prije subote petak, ista ta grčka riječ kao naziv za dan u tjednu znači petak, pa su slavenski kršćani istočne crkve ime svete Paraskeve preveli na svoj jezik i zovu ju na jugu sveta Petka odnosno святая Пятница na istoku.

*Sveta Petka
Paraskeva*

*Petak
dan priprave
za Šabat*

²³ Усп. Иванов – Топоров, 1983, 190-191.

²⁴ Усп. Катиčić, 2008а, 172-175.

*Četvrtak je
Perunov dan*

Petak slijedi odmah za četvrtkom, a četvrtak je dan gromovnikov, Perunov dan. Znamo da su polapski Slaveni upravo tako nazivali taj dan: *Päraunedån*.²⁵ Dan poslije Perunova dan je njegove žene Mokoši. To je jak motiv da se poslije pokrštenja ona izjednači sa svetom Petkom Paraskevom, sveticom toga dana, pa da se i njezin kult prenese na nju. To se očituje i u ruskoj ikonografiji. Na ikonama svete Petke prepoznaju se određena obilježja poganske božice Mokoši.²⁶ A vrlo je u tom kontekstu sugestivno što se brdo nad isturenim rtom poluotoka Lapada kod Dubrovnika i sam taj rt zove *Petka*. To kao da je Mokošina gora.

*Petak je
Mokošin dan*

*Mokrina
i predenje*

Oba motiva vezana uz božicu Mokoš: vlažna mokrina i predenje, vrlo se izrazito javljaju u narodnom vjerovanju i uz sv. Petku. Po njoj se dobivaju i dodatni podatci o tome kako se zamišljalo da je božica Mokoš izgledala. Пятница se javlja kao lik u ukrajinskom narodnom običaju, živom još u 19. stoljeću. Po selima su vodili ženu raspuštenih bujnih vlasi. Ona je predstavljala sv. Petku. Njezina slika, najčešće drvena skulptura, stavljala se obično na zdence. Sve do 20. stoljeća očuvao se u istočnih Slavena običaj kulta vodā i zdenaca povezan s tom sveticom. Ona se tu jasno pokazuje kao uosobljenje mitskoga bića i nema razloga sumnjati u to da ona nastavlja predodžbu o božici Mokoši preodjevenu tek površno kršćanski. Prinosile su joj se žrtve tako što su se bacale u zdenac različite tkanine, lanena kudjelja, ispredene niti i ovčja vuna. Taj se običaj zove мокрида.²⁷ Mokrina je tu bitna, po kojoj je *Mokošb* i nazvana. Nema dvojbe da je taj običaj prežitak obreda koji je u davnini imao uspostavljati neposredan i djelotvoran odnos s tom božicom.

*Slika
svete Petke
na zdencu*

*Žrtve
svetoj Petki*

25 Usp. Иванов – Топоров, 1974, 24. To se potpuno podudara s latinskim nazivom toga dana *Iovis dies* i njemačkim *Donnerstag*. Taj se naziv stoga u Polabljana ne može s pouzdanjem smatrati praslavenskom baštinom jer može biti i prevedenica prema njemačkom. Ali je i u tom slučaju vrlo znatno da su oni taj dan u tjednu nazvali prema imenu svojega boga gromovnika. A za to da se ipak radi o praslavenskoj predaji govori to što su Srbi zapamtili sakralnu osobitost toga dana: Сви су дани добри дани, а четвртак понајбољи (Српски митолошки речник, 1970, 304-305).

26 Usp. Иванов, 1967.

27 Usp. Иванов – Топоров, 1965, 150 i 1982.

Ona je, kad je bila nemilostiva, mogla postati vrlo opasna. Njezine zabrane nastavljaju se, a iz naše se perspektive i pojačavaju kao zabrane sv. Petke, jer se o njima danas mnogo više zna. Tako se preko noći ne smije ostavljati neispredena kudjelja (vidi gore str. 204-205), petkom žene ne smiju presti ni tkati, a za petak vrijede i druge vrlo stroge zabrane, različite od kraja do kraja. Tako je po narodnom vjerovanju u Vladimirskoj guberniji ženama bilo u petak zabranjeno spolno općenje s muževima, zabranjene su bile osim predenja i tkanja i druge neke vrste poslova, zabranjena su bila i neka strogo određena ponašanja, neka jela, neke posude, neka odjeća i još drugo što takvo. U nekim su krajevima bila za petak naložena osobita pravila pri obavljanju raznih vrsta domaćih poslova.

Zabrane

U petak treba osobito pomno paziti da se ne potkrade kakva pogreška jer sv. Petka svaku nemilosrdno kažnjava. Ide to čak i dotle da ženi koja nije poštivala pravila i njihove zabrane u ognju pogubi djecu. O tome svjedoči karakterističan motiv ruskih pripovijedaka: дванадесять пятниц – дванадесять лихорадок – »dvanaest petaka – dvanaest ognjica«. Došle su do nas mnoge kaže o tome kako se svetica kažnjavajući umiješala u pranje rublja petkom. Osobito je bremenit opasnošću trenutak u kojem se rublje iskuhava u kipućoj vodi. To je u neku ruku trenutak najprisnijega susreta ognja i vode, a time se obredno oživljuje odnos Peruna i Mokoši sa svime što taj odnos u sebi nosi i što on znači.²⁸ Tako su žene živjele pod mrežom zabrana i pravila svoje omiljene sv. Petke, a zapravo, mnogo iskonskije, svoje božice Mokoši, i u strahu od njezine kazne.

*Sveta Petka
strašno
kažnjava*

Oganj i voda

Kao što se u motivima pripovijedaka, osobito ruskih i drugih istočnoslavenskih, prepoznaju preoblikovani ulomci mita o Mokoši, tako se u nekim osobama tih pripovijedaka prepoznaje preoblikovana ona sama. Osobito to vrijedi za bajkovit lik koji se zove Баба–Яга – Baba Jaga. Tu je osobito važan s njome povezan motiv tkalje na zdencu. U njem su prisutna oba sadržaja bitna za Mokoš: pređa – tkanje i voda. Nisu u tom pogledu manje karakteristične ruske pripovijetke o

Baba Jaga

*Tkalja
na zdencu*

²⁸ Усп. Иванов – Топоров, 1983, 192-193.

Rijeka i tkanje

pastorki. Njoj Baba Jaga uporno nalaže da prede, тка, pere rublje, otire u banji.²⁹ U tim se pripovijetkama rijeka pojavljuje kao ekvivalent pređe. Rijeka može i nastati iz tkanja. Tako u jednoj pripovijetci: бросила полотенце, сделала река такая широкая–широкая (Афанасьев № 103) – »bacila je ručnik, stvorila se rijeka, takva široka–široka«.

Vuna i val

Takvi tragovi iskonskoga mitskog kazivanja koje poistovjećuje pređu odnosno tkanje s vodom objašnjavaju indoeuropske etimološke odnose koji dok se to ne zna ostaju posve nerazumljivi. Tako objašnjavaju homonimiju riječi za 'vuna' i 'val'. To se vrlo lijepo očituje u ruskoj волна 'vuna' i волна́ 'val', gdje je razlika u naglasku uvedena kasnije da bi se razlikovali izrazi dvaju različitih značenja iste riječi kad se prvobitna bliskost i bitna povezanost tih značenja već odavno bila potpuno zaboravila.

Voda i vuna

Prvotna indoeuropska homonimija najzornije se pokazuje u hetitskom. Tu nema nikakve nesigurnosti jer je značenje naznačeno sumerskim ideogramima koji se dopisuju ispisu hetitskog glasovnoga lika slogovnim klinovim pismom. Tako nema dvojbe da je *Hulana* u hetitskim tekstovima ime rijeke jer mu je dopisan ideogram za rijeku, a ista riječ *hulana* (klinasto pismo ne razlikuje velika i mala slova) da znači 'vuna' jer joj je dopisan ideogram za vunu. K tomu još dolazi *hulali* 'vreteno'. Ta se prividna homonimija pokazuje i u baltičkom, gdje imamo litavski *vilna* 'vuna' i imena rijeka kao *Vilnėlė* ili *Vilnia*. U drugim se indoeuropskim jezicima naziru još samo tragovi te prvotne prividne homonimije. Tako na primjer u njemačkom *Wolle* 'vuna' i *Welle* 'val'. Tu se uza svu očitu sličnost i ne pomišlja da bi kraj nama tako različitih sadržaja to ikada bila ista riječ, ali samo dok se ne uzmu u obzir poredbeni hetitski i baltički podatci. Tada naime postaje jasno da je to prvotno bilo samo jedno značenje. U mitskoj slici svijeta vuna, pređa i tkanje jest voda koja teče, i obratno, dakako.

O istome govori i ime ruske rijeke Сновъ, podudarno sa staroindijskim glagolom *snauti* 'kaplje', 'teče', 'struji'. Ovamo ide još grčki, zabilježeno u Hezihijevu rječniku, νόα· πηγῆ, što će reći 'vrelo'. A

²⁹ Usp. Афанасьев № 102-103 i dr.

grčko *vōa* postalo je od indoeuropskoga *snowā* i označuje ono što teče vodom. A ista se ta indoeuropska riječ susreće u slavenskom *snovati*, *osnova*, što su prvobitno nazivi tradicijske tkalačke tehnike: ‘navijati pređu za tkanje’ i ‘pređa navita za tkanje.’³⁰ Svoja mnogo poznatija apstraktna i psihološka značenja te su riječi dobile poslije. Izvorna pojmovna istovjetnost vodenoga tijeka i tkanja ostavila je tu vrlo raspoznatljiv trag.

Zbog te nedvojbeno utvrđene davne povezanosti vode i predenja ne treba posve odbaciti ni pokušaje da se etimologija imena *Mokoš* tumači povezivanjem s litavskim *makstýti* ‘plesti’, *mėksti* ‘vezati’, *mākas* ‘kesa’. Takvo etimološko tumačenje nije isključeno onim očitijim, vezanim uz mokrinu, jer su oba značenja u najdubljoj davnini bila samo jedno.³¹

A kako je u skrovitoj istini o svetim odnosima u svijetu u najdubljoj davnini indoeuropske predaje predenje i tkanje neodvojivo od vode, o tome nam svjedoči vedaska tradicija.³² U jednom od najpoznatijih i najutjecajnijih spisa upanišadske tekstovne predaje³³ oštroomna učenicica postavlja veliku učitelju svoja pitanja, polazi od toga kao od svima poznate danosti i nadovezuje na to i daljnja sve smionija pitanja. Taj razgovor počinje ovako (Bṛhadāraṇyakopanišad 3, 6, 1):

[8] *Atha hainam Gārgī Vācakanvī papraccha: – Yājñavalkya, iti hovāca, yad idam sarvam apsv otam ca protam ca, kasmin nu khalv āpa otāś ca protāś ceti.*

– »Onda ga je pak Gārgī Vācakanvī pitala: ‘Yājñavalkya,« tako je upravo rekla, ‘ako je ovo sve istkano i protkano na vodama, na čem su onda vode istkane i protkane?’

Sve što jest (*idam sarvam*), sav ovaj svijet, nije nego tkanje na vodi. A na vodi prede i tka sveta Petka, prede i tka ona koju ta svetica predstavlja, božica Mokoš. Doista je ona Velika Majka, Majka Zemlja,

30 Usp. ARj 15 (1956), 862-863, s.v. *snovati* i 9 (1924-1927), 234r-235, s.v. *osnova*; Иванов – Топоров, 1983, 194.

31 Usp. Иванов – Топоров, 1983, 194; ЭССЯ 19 (1992), 133, s.v. *mokošb/mokoša*.

32 Usp. Иванов – Топоров, 1983, 193-194.

33 Usp. Katičić, 1973, 93-96.

Rijeka i pređa

*Mokrina
i predenje
prvotno je isto*

*Vedaska
predaja*

*Učitelj
Yājñavalkya*

Mati vlažne
zemlje

Živa

мать сыра земля. Ono što isprede i istka, sav je ovaj naš svijet. Njezino pređenje i njezino tkanje živodajno je i živo. Ona je Majka pokojnih (vidi gore str. 148-150), ali i darovateljica života. Božica zapadnih Slavena Živa, kako najvjerojatnije valja čitati i razumjeti ono *Siva* latinskih vrela, bit će tek njezina epikleza, osamostaljen kulturni zaziv.³⁴ Kao prelja koja prede niti života podudarna je s helenskim Moirama (latinskim Parkama) i s germanskim Nornama. A božanstva što drže u rukama vreteno spominju se u starome hetitskom ritualu kada se mjeri kraljev život i predviđa mu smrt.³⁵

Močilo

Močiti,
moknuti

Od te životnosti božica je mokra, mokra Mokoš, a u prvobitnom životnom okolišu iz kojega potječu i vjerovanja i predodžbe naše stare vjere, njezino je vlastito mjesto močilo. Riječ *močilo* u očitoj je etimološkoj vezi sa samim imenom božice *Mokošb*. Ta je riječ, naime, postala od praslavenskoga *močidlo*, a to je opet imenica kojom se označuje instrument, a izvedena je od glagola *močiti* karakterističnim i vrlo produktivnim sufiksom *-dlo-*. Od toga je pak glagola i ime *Mokošb*. S *močiti* je u uskom tvorbenom odnosu i praslavensko *moknŋti*. U nas samo u Belostenčevu rječniku *moknuti* 'madefieri' to jest 'vlažiti se'. Inače je taj praslavenski glagol dobro potvrđen u slovenskom (*mokniti*) i u zapadnim i istočnim slavenskim jezicima. Glagol *močiti* tvorbeno se prema njemu odnosi kao kauzativ, pa tako *močiti* iskonski znači 'činiti da se nešto vlaži'. To potpuno odgovara aktualnoj porabi toga sveslavenskog glagola.

No riječ *močilo*, dobro potvrđena kao praslavenska i sveslavenska,³⁶ nije samo u neposrednoj etimološkoj vezi s imenom božice *Mokošb*, ona je i svojim sadržajem povezana s pradavnom mitskom predodžbom o njoj. Kakav je život postao danas, jedva da još tko zna što je upravo *močilo*. Kraj tekstilne industrije ostaje nam nepoznata kućna tkalačka radinost. Stoga je dobro upoznati se s tumačenjem te riječi

34 Usp. Иванов – Топоров, 1965, 41 i 1983, 194. O njoj Helmold 1, 52: *Siwa dea Polaborum* – »Živa božica Polabljana«.

35 Usp. Иванов – Топоров, 1983, 195-196. O toj majčinskoj božici usp. Belaj, 2000a i 2000b; Novak, 2007, osobito 73-86.

36 Usp. ЭССЯ 19 (1992), 78-80, s.v. *močidlo*.

kakvo joj daju oni koji su to još dobro znali. U Karadžićevu *Rječniku* stoji uz мочило: вир гдје се кисели кудјелја и лан. Da bi se to razumjelo, treba znati da se u istom rječniku вир, uz svima poznato značenje tumači i kao 'dublje mjesto na rijeci', a киселити i kao 'smekšavati namakanjem'. *Močilo* je dakle mjesto u vodi gdje se moči kudjelja i lan. To su pak sirovine od kojih se predu niti od kojih će se tkati tkanje.

Akademijin *Rječnik* (s.v. *močilo*) donosi zapis jednoga skupljača: *Močilo se govori po svoj Hrvatskoj u značenju: mjesto gdje se konoplje moče ili kisele (F. Hefele)*. A zanimljivi su i podaci koji se tamo donose iz *Srpskoga etnografskog zbornika*. Po njem (4, 294) dodaje se Hefelevoj zabilješci: *U tom se značenju govori i u novopazarskom sandžaku*. A osobito mnogo govori drugi podatak iz *Zbornika* (8, 378): *Na mestima gde se tercijarni bregovi spuštaju u ravan, i po ravnicama nalaze se izvori naročite vrste poznati u narodu pod imenom močila. Močila su jaki izvori, toplote kao i okolni vazduh. Ovi su izvori po močvarnim krajevima, duboki i blatnjavi, u njima se obično kiselu konoplja i lan i legu se pijavice i druge barske životinje (u Srbiji u okrugu valjevskom)*. Tek u svjetlu toga opisa dobiva svoje puno i potpuno značenje srpska poslovice u Karadžićevoj zbirci (270): Раскречио се као жаба на мочилу. A izreka fra Stipana Margitića: *Hoće da plivaju* (t.j. grješnici) *po močilu od ovoga svijeta* tek se u tome svjetlu uopće razumije.³⁷

To je dakle mjesto u čovjekovu svakodnevnom okolišu koje, osim njezine gore, na osobit način pripada božici Mokoši. U njem je spojeno oboje što je za njezinu narav bitno: vlaga i pređa. Tako se gotovo sama od sebe sklapa praslavenska izreka: *Mokra ja Mokoš močidlě* – »mokra Mokoš na močilu«. Ovomu piscu nije poznato da je ona igdje potvrđena u usmenoj predaji narodā slavenskoga jezika, ali kao *figura etymologica* u velikom stilu izvršno pristaje pjesničkomu jeziku praslavenskih obrednih tekstova. O tome pak kako u strukturi mita stoji Mokoš na močilu prema Mokoši na gori, kakve su pretpostavke njezina pojavljivanja u jednom ili u drugom položaju, a oba su nedvojbeno potvrđena, o tome bi ovaj pisac mogao iznijeti svoj ozbiljno

Mjesto gdje se moči kudjelja i lan za pređu

Konoplja, lan i pijavice

Gora i močilo pripadaju Mokoši

Mokra Mokoš na močilu

Mokoš na močilu prema Mokoši na gori

³⁷ Usp. ARj 6 (1904-1910), 877, s.v. *močilo*.

utemeljen sud tek kad bi imao pred sobom autentične tekstove o tome da je močilo poslije gore suprugova kazna za nevjeru. Prema blisko srodnoj baltičkoj predaji njezino je sjedište na gori kad je milostiva i sklona, kada kao Suđenica udjeljuje, a u dolu je na močvarnoj vodi kada je nemilostiva i uskraćuje. Do sada se nisu našle naznake da bi to imalo kakve veze s nevjerom i kaznom. Bez novih odgovora na ta pitanja i bez razjašnjenja odnosa Mokoši i Velesa u vremenskoj dubini slavenske i indoeuropske mitske predaje nema tu čvršće i cjelovitije rekonstrukcije.³⁸

Iranska predaja

Avesta

Vedska predaja nam upanišadskim tekstom svjedoči da je rekonstrukcijom mita o slavenskoj božici Mokoši, kako se ovdje ocrtala, dosegnuta indoeuropska vremenska razina. U tome svjetlu dobiva osobitu važnost to što se u iranskoj predaji susreće božanski lik uvelike podudaran s njom. To je sveta rijeka koja se zamišlja kao božica. Ime joj je *Arədvī Sūrā Anāhitā*. Njoj je u Avestičkoj književnosti posvećen čitav jedan himan (*yašt*).³⁹ Ta iranska božica bitno odgovara slavenskoj, ruskoj *мать сыра земля*. *Arədvī* je ime rijeke, a kao riječ znači 'mokra', 'vlažna', pa se time uvodi voda i vlaga, što izriče slavensko *syra*, a *sūrā* 'silna' (usp. staroindijski *śūrah* 'moćan', 'hrabar', 'junačan') etimološki je identično s tom slavenskom riječi. Voda pak razlivena po močvarnoj nizini, mreža rijeka i njihovih rukavaca, doživljuje se kao tkanje od ispredenih niti. Tako smo na tragu i zajedničkoj indoeuropskoj tekstovnoj predaji obrednoga mitskog kazivanja o božici Velikoj Majci. Treća sastavnica imena iranske božice *Anāhitā* zapravo je njezina epikleza, obredni zaziv, i znači 'neokaljana'. To je kao Prečista za Djevicu Mariju. A u slavenskoj predaji pojavljuje se u vezi s motivom tkalje u zdencu i *rijeka široka-široka* (vidi gore str. 216-217).

Voda kao tkanje

Taj iranski kult ženskoga božanstva dobro je potvrđen i izvan avestičke predaje. U helenističkoj književnosti i epigrafici (tekstovima na natpisima) ime te iranske božice stalo se na Prednjem Istoku kao

38 Vidi gore str. 54, 59-60, 150-151, 190 (baltički), 155-156, 190, 197-198 (Veles) i 164, 187, 209 (nevjera).

39 U Knjizi *yaštova* 5.: *Arədvīsūr Yašt*.

Ἀναΐτις rabiti i za Afroditu, božicu ljubavi i ženske spolnosti. To je lijep primjer helenističkoga religijskog sinkretizma.

*Afrodita
i Anaitis*

Kult Anahite bio je rasprostranjen i čvrsto ukorijenjen kod svih Iranaca. U srednjoj se Aziji daju utvrditi njegovi tragovi kao predislamski vjerski prežitci. A kult koji je uspio pretrajati islamizaciju doista je čvrsto ukorijenjen u narodnoj duši. Ti tragovi omogućuju da se utvrde još čvršće podudarnosti sa slavenskom predajom. U Horezmiji se očuvao predmuslimanski kult zdenaca koji potječe od štovanja božice Anahite. Zdencima se obraćaju žene koje nemaju djece i po odrazu nebeskih svjetlila u njihovoj vodi gataju o spolu čeda koje će im ona udijeliti da začnu. Tu treba usporediti hrvatsko vjerovanje zapisano u Ilači u Srijemu: ... [u] *mlade dane* [oni] *koji nisu grišili vide ... dragu Gospu u bunaru kako drži malo dite na rukama, a više nje zvizda sjaji i trepti.*⁴⁰ Tu se vide prastare podudarnosti između iranskih i slavenskih pučkih vjerovanja. Kad se uzme u obzir čitav kontekst jednoga i drugoga, doseže se vremenska razina indoeuropske davnine.

*Predislamski
prežitci
u Iranaca*

Horezmija

Ilača

U Tadžika se održao kult ženskoga natprirodnog bića *Bibi Se-Šambe*. U njoj je uosobljen dan utorak, dakle nešto kao »sveta Utorka«, i zaštitnica je predenja i tkanja. Doista se tu iranska Anahita blisko podudara sa slavenskom Mokoši i sa svetom Petkom kao njezinim živim nastavkom i poslije sloma stare vjere. I *Bibi Se-Šambe* obraćaju se za pomoć žene koje ne dobivaju djecu. Za ženskih obrednih skupova u njezinu čast čitali su pripovijetku u kojoj je obrađen motiv tkalje u zdencu.⁴¹ Dopire se tako sve pouzdanije do indoeuropske vremenske razine, u kojoj se razaznaju najdavniji obrisi mitskoga lika slavenske božice Mokoši.⁴²

Tadžici

Bibi Se-Šambe

*Tkalja
u zdencu*

Ta je božica Mokoš supruga, koja daje ljubav i toplinu, koja zna ugoditi i zadovoljiti, smiriti i razveseliti. Izrađuje ženske rukotvorine, prelja je i tkalja, pralja i pletilja. Ženama skučava život zabranama, stalno im prijeti vrlo neugodnim kaznama. Sjedi na mokrom močilu, gdje se moče kudjelja i lan. Sva je vodena i mokra, i gdje sjedne, oстане

*Mokoš
je majka*

40 Usp. Belaj, 2007, 382.

41 Usp. Андреев, 1921, 60-61.

42 Usp. Иванов – Топоров, 1983, 194-195.

mjesto mokro. Po tome se pozna da je sjela. Njezina voda je živodajna, a nit koju prede određuje čovjeku vijek od rođenja do smrti. Ona drži ključeve onoga svijeta. Kroz njegova vrata navire svakoga proljeća topla rosa i na njima ona dočekuje pokojnike. Ljudima pokazuje svoje milostivo i svoje strašno lice, nježna i kad uskraćuje. Ona je Majka.